tek, s 1928. résztvett annak 30 éves jubileumán. Itt is kivette a maga részét felolvasásokkal és tárgyilagos hozzászólásokkal a Pestmegyei tanítók egyesületében is, amelynek hasonlóan választmányi tagja és sok éven át volt könyvtárosa. Munkássága nem egy ízben valóban hézagpótló és áldásos volt. Sok erőt, egészséget a jövőre is e nagy és tiszteletre s követésre méltó evang. harcosunknak! Admultos anos! Igazi hőse az evang. egyházi szeretetmunkának! Krisztus lelkének valódi pedagógiai vitéze!

Dr. Szlávik Mátyás.

M. Torkos József,

a tudós győri, majd soproni lelkész (1710—1791).

— Irta: **Dr. Payr Sándor.** —

A régi tekintélyes Torkos család kiváló tagjáról emlékezünk. Igazi, ősi ároni ház ez is, mely több jeles papot és világi vezetőt adott evang. egyházunknak. Győr a származási helyük, de később Moson, Komárom, Veszprém és Vas megyébe is átköltöztek. Győrött ma már csak a révfalui Torkos-kert őrizi nevüket, mely Torkos Bélának a költő Torkos László fiának tulajdona. Karsay Sándor püspök idejében még Révfaluban élt Torkos Éli (Illés) nyugalmazott lelkész. Torkos Kristóf 1816. még tagja volt a győri külső tanácsnak. Volt kormánybiztos és ügyvéd is Győrött a Torkos családból.

1. Az elődök és az apa.

A családnév az irodalomban tűnik fel először. Torkos János «Historia az Ábsalonról» című éneket irt, melyet Bornemisza Farkasnak ajánlott. (Debrecen, 1561). A nemességet 1587. Torkos János győri városbiró s ennek testvérei, István és András szerezték meg. István fia, I. Torkos Péter szintén városbiró s 1612. Győr megye szolgabirája volt. Ennek fia II. Torkos Péter († 1655) szintén szolgabiró, unokája III. Torkos Péter pedig 1699. a győri ev. gyülekezet első inspektora. Méltó fivére volt az utóbbi Péternek T o r k o s András (1669—1737) a jeles győri pap. Nővérük, Torkos Éva pedig a kispéci esperes-lelkésznek, Károlyi Istvánnak volt a felesége.

T o r k o s András, Dunántúl kiváló lelkésze, Torkos János győrmegyei táblabirónak és Bognár Katalinnak volt a fia. Győrött 1669. született. 1692-ben ment ki Wittenbergbe, hol több latin értekezést adott ki és 1695. a magiszteri képesítést is megszerezte. 1698-ban hivták vissza Győrré igazgatónak és káplánnak. 1702 óta ő volt az öreg Lövei Balázs lelkész helyettese, 1707. pedig rendes lelkésznek is megválasztották.

Őt tartották a magyar pietisták vezérének. Bél Mátyásnak és a Halléból visszatért magyar ifjaknak igazi lelki atyja volt. A mellette szolgált rektorokból és káplánokból lettek a kerület legbuzgóbb papjai (Sz. Bárány, Vásonyi, Fábri, Perlaky). Ő adta ki a győri Luther-kátét, az Engesztelő Áldozat kedvelt imakönyvét, több éneket írt a Graduálba, T. Török István felett Vadosfán 1723. ő prédikált s az Újszövetséget is az eredeti görögből lefordította és 1736. kiadta. Sógora, Schweidl Mihály és patrónusa Poldt Mihály bőkezű pártfogói voltak Győrött az egyháznak.

Torkos Andrást 1736. püspöknek kandidálták, de ő S. Szabó János nemescsói lelkészt ajánlotta maga helyett. Első neje, Petz Zsófia egy halberstadti gyöngykereskedő leánya volt. Ettől született fia, Torkos Justus János pozsonyi jeles orvos. Második nejétől, Burgstaller Máriától született fiai: J ó z s e f, akiről itt bővebben szólunk és M i h á l y, a modori lelkész és dunáninneni püspök.

2. Győri igazgató és lelkész a templom elvételéig (1737—1749).

Torkos József 1710. okt. 30. Győrött született. A helybeli jó iskolán kívül 1724. Besztercebányán, a boroszlói híres gimnáziumban és 1732 óta majdnem öt évig Wittenbergben tanult, hol 1736. ápr. 30. magiszterré avatták. Ezt jelzi neve előtt az M betü. A theologia mellett fizikával és mathematikával is foglalkozott. Mint 26 éves ifjú Wittenbergben 1736. rendezte sajtó alá atyjának Újszövetség-fordítását, amelyhez nagy tudományos apparátussal, latin, görög és héber idézetekkel hosszú előszót írt. Édesatyja azt akarta, ugymond, hogy a református Károlyi Gáspár és a r. kath. Káldi György után evang. theológus által fordított Újszövetsége is legyen a magyarnak. Nagy áldást vár a fiú is az új fordítástól. Harsányi István is megbizható jó fordításnak mondja Torkosét. Úgy a fiú, mint az atyja szigorúan «a meg nem másult Augustana Confessióhoz» ragaszkodó theologusok voltak. «Némely jóltevők költségével» jelent meg a nagy mű 792 sü-

Torkos József, soproni lelkész.

rűn nyomott lapon. Rövid oltári imádságok is vannak hozzácsatolva. Második kiadása Pozsonyban 1803. jelent meg.

A következő 1737. évben a fiatal tudóst a győri gyülekezet konrektornak és káplánnak hivta meg. Négy nappal a megérkezése után édesatyja 1737. jún. 17-én meghalt. Özvegy anyjának ő lett a vigasztalója és szemefénye. Dunántúl akkor nem lévén püspök, Csetneken júl. 6-án Antoni Sámuel avatta fel. Fiatalsága miatt atyja helyébe most még nem őt, hanem Németh Sámuel malomsoki lelkészt, a későbbi püspököt választották meg. Őreá a jóhírnevű győri iskolának igazgatását bizták. Sok ifjú kereste ezt fel messze vidékről. Torkos rektor 1740. külön levélben szólította fel a lelkészeket és patrónusokat, hogy a győri alumneumot támogassák. Torkos tanítványa volt akkor itt Kuzmics István, a vend bibliafordító (surdi lelkész). De ide küldte fiait 1743. Prónay Gábor is Acsáról. Torkos anyjánál voltak szálláson. A győri rektor sürűen levelezett Prónayval. Ez évben küldte meg Prónay hitvesének a Győrött titokban kinyomatott új énekeskönyvet, az Új Zengedező Mennyei Kart.

Munkatársa volt Torkos 1740—48. a Győrött megjelenő Titulare Calendarium c. latin naptárnak. Ebben megjelent értékes cikkei: Magyarországi feljegyzések (Observationes 1740), A tűzesvas-próbák istenitéleteknél Magyarországban 1744. A magyar vezérek és királyok sorrendje és uralkodási ideje 1745. A föld kerekségén szerteszét élő magyarok. Turkoly Sámuel magyar utazó levelével 1747. A Győr és Komárom között talált római síremlék 1748. Miskolczi István győri sebész költségén magyarra fordította a Manuale Chirurgicum c. munkát 1741. A növényi élet fejlődése és kimulása, Győr 1741. Történet-politikai értekezés Mária Terézia koronázásáról, Győr 1742. Gyászbeszédei közül csak a Scheffer Kristóf győri kereskedő felett mondottat adta ki (Jena, 1748. 42 lap). Scheffer özvegye Ostffy Teréz volt és Matkovich Pál a keresztfia.

A tudós buzgó igazgatót 1746. második rendes lelkésznek is megválasztották. Németh, az első lelkész már eddig is évi 32 forintot fizetett neki a stólákból. Mint 36 éves fiatal lelkészt 1746. már püspöknek megválasztották, de nem fogadta el; az artikuláris Nemesdömölk pedig lelkésznek hivta meg. De nem tudta elhagyni szülő egyházát, mely veszedelemben forgott. A püspök fenyegetődzött. Az volt a bűnük, hogy a grammatikán túl felsőbb tudományokat is tanítanak. 1747-ben a soproni lyceum igazgatónak hivta meg Torkost, de ezt a szép állást is megköszönte.

Buzgón viselt kettős hivatalában érte Torkost a szörnyű csapás, hogy a győri prot. gyülekezetek vallásgyakorlatát az 1749. márc. 10. kelt kir. rendelet hirtelen megszüntette. Egészen váratlan nem volt ez. Már Fábri Gergely káplán is feljegyezte, hogy Torkos atyjától is 1731. máj. 30. vármegyei biztosok követelték a templom kulcsát. De a patrónusok bőséges pénzadományokkal ekkor még meg tudták menteni az eklézsiát. 1747-ben is az egyház dolgában hallgatták ki Torkos István és Enessey Imre győrmegyei táblabirákat. De most gróf Zichy Ferenc győri püspök kegyetlenül végrehajtotta a kir. rendeletet. Az elvett épületekért a város némi váltságdíjat fizetett s a lelkészeknek, tanároknak távozni kellett. Az volt az ürügy, hogy Győr csak mint véghely kapott 1681. vallásszabadságot, most pedig már nem az. Igy lett Torkos is egyszerre számkivetett. Büszkén irta neve után: exul. Ha Dömölkre megy, nem jár így.

3. Soproni lelkész 35 évig (1749—1784).

De az ilyen püspökjelölt tudós embert a soproniak már hat hét

mulva (1749. ápr. 22.) megválasztották rendes lelkészüknek. És ettől kezdve 35 éven át törhetetlen testi és szellemi erővel, nagy buzgósággal és hűséggel lelkipásztorkodott. Nagy is volt az áldás munkáján. Ő volt Sopronnak egyik legkedvesebb, legtudósabb, a más vallásúak előtt is legtekintélyesebb lelkésze. Itt talált idősb tudós lelkésztársával, Oertel Gottfrieddel a legjobb barátságban élt. Mindketten szigorú biblikus és hitvallásos lelkészek voltak. A liceumi igazgató, a jeles Ribini János (1747—58) azonban racionálista liberális theologus volt és a primánus diákok elé kitűzött vizsgai tételek miatt, sajnos, heves vita is támadt dogmatikai kérdésekben közöttük. Ügyöket a boroszlói theol. tanárok elé felebbezték s ezek a lelkészeknek adtak igazat. Ez a vita volt az oka, hogy Oertel halála után 1757. nem Ribinit választották a helyébe. A tudós igazgató azután Pozsonyba távozott. Oertel leányát vette feleségül, így állott nemes boszút az ellenfelén. Torkos József szelid természetű, kedves, nyájas modorú férfiú. Szinte meglepő és sajnálatos, hogy a tudós és erős magyar érzelmű Ribinivel nem tudták egymást jobban megérteni. A támadó fél inkább Oertel volt.

Torkos fáradhatatlan volt a munkában. Nemeskéren Perlaky József püspök felett 1749. nov. 3. ő predikált és Németh Sámuel új püspököt Nemesdömölkön 1754. ő iktatta be. A sok rendes, hivatalos dolgán kívül szorgalmasan látogatta a híveket, különösen a szegényeket és betegeket. Hűséges lelki atyja volt a tanulóifjúságnak, nem csak a soproninak, hanem a vadosfai és nemeskéri diákoknak is. Wittenbergbe az ajánló leveleket rendesen ő irta. Igen sok diákkal és lelkésszel levelezett. Beliczai Jónás említi, hogy midőn Torkost 1785. mint soproni diák felkereste, az öreg úr e szavakkal bocsátá el: «Carissime, discas, ferream adhibe diligentiam et confidas Deo.» (Kedves fiam, tanulj, fejts ki vasszorgalmat és bízzál Istenben! Kis J. Eml. 386).

Papi nagy elfoglaltsága mellett a tudományokra is sok időt szentelt. És pedig nem csak a theologiával foglalkozott, hanem az akkori polihisztor tudósok szokása szerint történelemmel, régészettel, természettudományokkal és költészettel is. Torkosnak igen értékes kagylógyűjteménye és fizikai műszerei is voltak. Az utóbbiak között volt légszivattyuja és üvegköszörülő ké-

Torkos Mihály dunáninneni püspök, az 1791. évi zsinat vezérférfiai között.

szüléke optikai műszerek előállítására. Külön munkát adott ki a méhek viaszkészítményéről. (Der wahre Ursprung des Bienenwachses. Oedenburg 1776. 82 l.) Nem csak alkalmi beszédeket, hanem az ének- és zenekar által előadott kántáték versszövegét is ő irta. Ezekből több megjelent nyomtatásban. Két kiválóbb alkalmi kiadványa az 1763. évi nagy soproni földrengés után mondott bűnbánati és Mária Terézia soproni látogatá-

sára irt magasztaló beszéde. (Thränen, Kuss und Salbe, Regensburg 1764. 4 r. 28 l. és Dank- und Denkaltar, Oedenburg 1773. 26 l.) Kuzmics István vend Újszövetség-fordításához is az előszót ő irta (Halle 1771). Három természettudományi társaság is tagjának választotta: a berlini, a felsőlausitzi és alsóausztriai.

4. Torkos a győri püspök előtt.

A köztiszteletben álló tudós lelkész életének egyik inkább derüs, mint szomorú jelenete volt az, melyet 1757. gróf Zichy Ferenc győri püspök rendezett a számára. Ez a jó főur, aki Torkost Győrből már egyszer elűzte, most Sopronba is eljött utána. Az 1731. évi Károly-féle Rendelet értelmében ugyanis r. kath. püspökök vizsgálták meg, vajjon a protestáns lelkészek tudnak-e keresztelni. Zichy püspök 1748. már Vadosfán is vizitálta a jeles Fábri Gergely lelkészt nagy papi és fegyveres hajdu kísérettel, hangos trombitaszóval. Most 1757-ben pedig Sopron városával tudatta, hogy vizitálni jön s egyszersmind az evangelikus alapítványok jegyzékét is bekivánja. Az evang. konvent az utóbbi kivánság elől udvarias levélben tért ki, de lelkészeinek a keresztség felől való kikérdezését a kir. rendelet szerint tűrnie kellett. Hadd legyen egy kis mulatság is a városban.

Még az öreg tudós Oertel lelkész is életben volt. Így hát Torkos másodmagával volt hivatalos június 16. a r. kath. plébániára. Reggel 9 órakor jelentek meg az átellenben épült Bálint-féle házban (később Trogmayer szűcsmester háza a Szentlélek-utcában), hogy itt várják meg, meg hivni fogják őket. Mintegy félóra mulva ez meg is történt s a plébánia kapuján belépve Torkosnak azt ajánlották, hogy maradjon a kertben, míg kollegáját kihallgatják. Így hát először csak Oertel ment be az egyházlátogató Zichy püspök elé, akivel még jelenvolt Primesz György soproni plébános, Fületinczi Keltz Imre jezsuita, több falusi pap és a városi hatóság képviselői. Az öreg Oertelt illendő és eléggé tisztességes formában mintegy félóráig kérdezgették a keresztségre vonatkozó dolgokról.

Azután ez ment ki a kertbe és Torkost hívták be, aki rövid beszéddel köszöntötte a püspököt. Gróf Zichy püspök is barátságosan válaszolt s felhivta, hogy foglaljon helyet a számára kijelölt széken. A vizsgálat vezetését pedig a tudós Primesz György plébánosnak adta át, aki rövid megszólítás után Torkoshoz tíz kérdést intézett, melyek mind a keresztségre vonatkoztak. Már 11 óra is elmult, mikor a vizsgálat véget ért s a tudós evang. lelkész bizonyára jól megfelelt a plébánosnak. A két lelkész udvarias szavakkal vett bucsut a püspöktől és a bizottságtól s őket is azzal a barátságos intéssel bocsátották el, hogy gondosan ügyeljenek fel a bábaasszonyokra, keresztelésnél a vizet ne spórolják s a r. kath. papokkal békességben éljenek. Oertel és Torkos magasabb színvonalú utasítást is megértett volna. És érdekes fordulat lett volna, ha Torkos is kikérdezheti cenzor urait a biblica theologiából. Ez elmaradt, de a jelenet így is érdekes kultúrkép Mária Terézia korából.

5. Baráti és családi kör. Templomépítés és avatás a pálya végén.

Torkos nagy népszerűségnek örvendett Sopronban. Hivatalába Wohlmuth János Konrád polgármester és konventelnök iktatta be. Ezt a jeles férfiút 1756. Torkos temette s emlékét «Monumentum Sepulcrale» füzettel örökítette meg. Nagy tisztelője és jóbarátja volt Torkosnak dr. Conrad András soproni orvos is. Ennek ösztönzésére adták ki Torkos művészi szép arcképét acélmetszetben, melyet Nilson J. E. bécsi művész készített, Conrad pedig négy soros szép latin verset irt reá: örökre szivükbe

vésve marad Torkos ékesszólása, kegyessége és hite. Rajta van nemesi címere és nevének kezdőbetűivel a jelmondata is. A vidéken is sok tisztelője volt Torkosnak. Nemeskéren Klucsovszky Mihály, a jeles verselő rektor, őt is latin párverssel jellemezte mint nagy tehetségű hű lelki atyát.

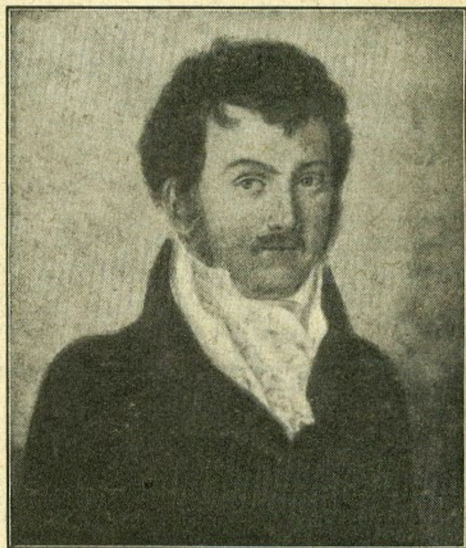
Családot csak anyja halála után későn alapított. Nemes Kleinrath Zsuzsannát vette feleségül 1752. ruszti vagyonos családból, ki azonban már három év mulva elhalt. Második felesége nemes Artner Mária Eleonora volt. Ezzel való egybekelésére Torkos Mátyás és Kleinrath Károly tanulók üdvözlő verset adtak ki. (Sopron 1757.) A két házasságból 11 gyermeke született, de ezek közül csak a kései Sámuel maradt életben. Károly fiuk sok bánatot okozott a szülőknek s mint közkatona Lembergben halt el.

Oertel után még Münch, Deccard, Gamauf Sámuel és Asbóth voltak Torkos soproni lelkésztársai. Öregnapjaiban Pillich, Haynóczy és Töpler káplánok segédkeztek mellette. Még az ő nevéhez fűződik a mai szép nagy soproni templom felépülése is. A régi várbástyát lebontva 1782 tavaszán kezdték meg a nagy munkát s 1784. újév napján avatták fel a külsőleg igénytelen, de tágas, díszes belsejével mégis imponáló templomot. Az első avató beszédet Torkos mondta benne. Öregsége miatt még ez évben lemondott hivataláról s belvárosi házában mint vagyonos magánzó még hét évig élt. 1791. febr. 10-én halt meg. Gamauf lelkész temette Stanislaides és Waltersdorfer tanárok segédkezésével. A tanuló ifjúság is latin és magyar versekkel gyászolta elhunyt ősz lelki atyját. (Elégia és A soproni muzsák panasza. Sopron 1791. Petrik I. 597).

6. A család kiválóbb tagjai.

Torkos Justus János (1699—1770), József testvérbátyja. 1715—1718 Hallében tanult. Győrött majd Pozsonyban volt hírneves orvos. Igen sok értekezést irt, tagja volt a londoni és firenzei tudós társaságnak. Népes családot alapított. Első feleségével Poór Annával Kispécen 1725. kelt egybe. Fiai közül János is pozsonyi orvos volt.

Torkos Mihály (1722—1801), József testvér öccse. A bátyja nevelte. 1743-ban Prónay László házában volt nevelő s ennek költségén ment Wittenbergbe. Modori lelkész és dunáninneni püspök volt. Kis János mint albizáló diák volt nála és ekkor mondott szavait (A szív legyen a beszéd tiszta forrása) soha sem feledte el. A pesti zsinat 1791. az ő imádságával és beszédével nyílt meg. A lelkészek őt tekintették a zsinat egyházi elnökének. Mint ilyennek maradt fenn az arcképe. Ő is a hithű szimbolista párthoz tartozott. Pál nevű fia óvári gazd. tanár, majd Koburg herceg számtanácsosa volt Bécsben.

Torkos Sámuel, a soproni ev. líceum jóltevője.

Torkos Sámuel (1779—1838), József fia, apjának egyetlen, kései öröme. Artner Vilmos, Halasi Mihály és Pozsonyban Gamauf Teo-

fil volt a nevelője. Diákkorában alkalmi verseket irt. Sopron vármegye táblabirája és főpénztárosa volt. Eőry Sándor, Tót János, Petz Gyula és Müllner Mátyás tanulók mondtak felette gyászbeszédeket és verseket. A soproni lyceum egyik legnagyobb jóltevője. Több mint 62.000 forintnyi vagyonát ösztöndíjra, tanárok, nyug. lelkészek és árvák segélyezésére hagyta. A lyceumra hagyta apai könyvtárát és kagylógyűjteményét is. Arcképe a konvent nagytermét díszíti.

Torkos András 1773. polgármester, 1776. pedig városbiró volt Sopronban. Torkos Ádám szül. Győrött 1755. febr. 25. Két évig b. Zaynál volt nevelő és lelkész Vönöczkön 1786, Iharosberényben 1795, Várpalotán 1802, Hántán 1806. Torkos Károly Pápán 1813. született. Gróf Zay Károlynál volt nevelő, azután pedig 1842 lelkész Kecskeméten és 1850 óta Orosházán. Sok beszéde jelent meg nyomtatásban. 1878. szept 28-án Budapestre utazott s ott nyomtalanúl eltünt. Torkos István is (István fia) 1856—62. Kecskeméten volt lelkész, azután hirlapíró. Meghalt 1865. Pesten.

Végűl még kimagasló alakja a családnak és szintén a győrrévfalui ágból való Torkos László, a jeles költő. Kőszegen 1839. okt. 2-án született. Atyja Ferenc kőszegi ügyvéd, egyházmegyei törv. biró és nemescsói egyházfelügyelő volt. Sopronban tett érettségit és itt volt theologus. A főiskola jubileumára «Sopron» című szép költeményt írt. Első versével (Turcsányi—Album 1854.) kőszegi tanárát ünnepelte. 1862 óta budapesti tanár. Értékes gazdag irodalmi munkássága ismeretes. Régi tagja a Kisfaludy- és Petőfi-társaságnak, melyek nem régiben ünnepelték születésének 90-ik évfordulóját. Életrajzát és arcképét a Luther-Naptár már 1925. is közölte.

Lászlónak korán elhalt bátyja, Torkos Sándor Sopronban volt törvényszéki biró és liceumi jogtanár. Radó Kálmán még az ő tanítványa volt. Öccse, Torkos Géza pedig Győrött Karsay püspöknek volt kedves káplánja. Mint lőcsei lelkész halt meg fiatalon.

Szeretnék már...

— *Irta: Vályi Nagy Géza.* —

Szeretnék már süket fülekbe zúgni
Közelgő vészjel intése gyanánt:
Vigyázzatok! tűzár dúl itt is, ott is,
Kelet felől égig nyaldos a láng!

Szeretnék már sasszemem parázsából
Hunyó pillákra fényt sugárzani,
Hogy világától ébredjen az alvó:
Hisz vétek, ha most alszik valaki!...

Szeretnék már csodás próféciákat
Hirdetni s bizó lelkem nagy hitét
Belékohózni lomha kétkedőkbe:
Kitartás! nincsen semmi veszve még!

Szeretnék már kart testvér-karba fonni,
Hogy elcsitulna gyűlölség, viszály!
S egy szív, egy lélek lenne a magyarság.
És mindenkinek fájna, ami fáj!

Szeretnék már örvény felett megállni,
Ahol Halál-dalt zúgnak a habok, —
Hogy hullámsírban vergődő fajomhoz
Eljuttassam — a mentő-csónakot!...

A Lidón.)*

— *Irta: Dr. Szigethy Lajos.* —

Mint a gyermek puha anyaölben
Reng a bárka lágyan az öbölben.
Abránd ringat engem is, vagy álom?
Nem a Lidót, hazám földjét járom.

Cseng a hajós víg olasz nótája,
Magyar viszhang felel halkan rája.
Szép Velencét ködfátyolban látom,
Elmerengek honi délibábon.

A Lagunát zöld mezőnek nézem,
Hullámzik rajt reménység vetésem.
Pacsirtaszó kél a habzsongáson:
Lesz még vidám magyar aratásom.

*) A «Luther-Naptár» munkatársának Dr. Szigethy Lajosnak «Vándormadár» címen megjelent verskötetéből.

rendelkezésére bocsátottam magamat. Megkért, mutassam meg neki, melyik ezen urak közül báró Dik, mire megjegyeztem, hogy valószinüleg a nagy államférfit érti ez alatt, de ez nem báró és nem is Diknek hivják, hanem Deáknak. De a vastagnyakú presbiteriánus nem hagyta magát megzavartatni: «Ezt mi jobban tudjuk, mi angolok, báró Diknek hivjuk, tehát ez az igazi neve, nem pedig az, amit ön mond.»

Elmondtam ezt Deáknak, ki jóizüen nevetett a skót pap csalatkozhatatlanságán.

7. Székács püspök és a Béla fia.

Torkos László, a költő mondja el emlékei között ezt a derüs esetet. Régen történt, még a hetvenes években.

Torkos akkor még a pesti evang. főgimnázium tanára volt s mint ilyen Székács Józsefnek a Béla fiát is tanította. Az egyik évben Torkos a családjával Rákospalotán nyaralt és itt volt nyaralója Székácsnak is.

Székács az egyik napon meglátogatta itt Torkost és arra kérte, hogy adjon a Béla fiának a magyar nyelvből kitünő osztályzatot, mert megigérte neki, hogy egy szamarat kap jutalmúl, ha kitünőt hoz haza és most nagyon sajnálná, ha nem szerezhetné meg fiának ezt az örömöt.

Ime, milyen a szülői szeretet még a nagy emberekben is! Eszünkbe jut Zebedeus fiainak az anyja, aki szintén az első helyeket kérte Jézustól a két fia számára. Furcsa az is, hogy Székács a magyar nyelvben való kitünőségért épen szamarat igért a fiának.

Torkos László még késő öregségében is visszaemlékezett erre a régmúlt eseményre és megjegyezte: «A kitünő meglett. Szerencsére, meg is érdemelte a fiú, mert puszta szivességből nem szerettem volna Székács kedvében járni.»

Igy hát meglett a szamár is. És a fiú, a későbbi hírneves, jeles orvos, Székács Béla, ezt meg is érdemelte.

8. Karsay püspök, mint műbiráló.

Győrött élt nyugalomban az öreg Turcsányi Adolf, volt soproni jeles tanár. Őszhajú, szép tiszteletremeltó alak. Nagyfokú rövidlátása sem gátolta abban, hogy a festészettel ne foglalkozzék. Hetenként többször is meg szokta látogatni ifjúkori barátját, Karsay Sándor püspököt, aki elgyöngült szemeivel már alig látott. A régi időkről beszélgetve sokszor megemlékeztek 1869. elhalt közös jó barátjukról, Pálfy Józsefről, a jeles theol. igazgatóról, a soproni tanítóképző egyik alapítójáról.

Turcsányinak régi terve volt, hogy Pálfy arcképét nagyobb olajfestményben is megörökíti. Mikor azután a kép hosszú fáradsággal végre elkészült, meghivta Karsayt a lakására, hogy nézze meg, mit szól hozzá, hiszen ő ismerte Pálfyt legjobban.

1887-ben egy forró nyári délután indult el Karsay a káplánjával Győrszigetbe. Itt lakott Turcsányi, itt volt a kép és itt történt meg az emlékezetes műbirálat. Karsayban minden szembaja ellenére is könnyen felülkerekedett a humoros hangulat. Szemeit erőltetve egészen közelről megnézi, megtapogatja a képet.

— Hm, hm. Hát ez volna Pálfy József Luther-köntösben! Hm, hm. No szép volt tőled, te Adolf, hogy megfestetted.

Karsay a szobában igen szűkszavú volt. Mikor azután Turcsányival együtt hármasban hazafelé indultunk, egyszerre csak megáll Karsay az utcán és azt mondja:

— Te Adolf, tudod mi sikerült legjobban a képeden? A Mózes-tábla. Ezt hát jól eltaláltad.

— Ebből is kitetszik, hogy rossz a szemed, nem látsz — felelte duzzogva Turcsányi. Tudhattam volna, hogy így járok veled.

— No, csak ne haragudj — engesztelé Karsay a barátját. Tudod, Adolf, a festésben is baj ám az, ha vak vezeti a világtalant, mert mindketten a verembe esnek. Te

sem látsz jól, én sem.

Így zsörtölődött egymással a két jó öreg. De Pálfy érdemeire átterelve a beszédet, hamar kibékültek ismét, mert ennek dicséretében hát egyetértettek.

Ezt az emlékezetes olajfestményt Turcsányi valószinüleg Pálfy leányának, Pálfy Ilkának ajándékozta, aki Berecz Imre győri jeles orgonistának volt az özvegye.

9. Czékus püspök, az erélyes, vasember.

Czékus István püspöknek (1818—1890) már életében «vasember» volt a neve. Vasakarat, vasszorgalom, bölcs elgondolás és gyors kivitel, erély és minden akadályon diadalmaskodó kitartás jellemezték. Sok nagyobbszerű alkotás dicséri áldott keze munkáját.

Ismeretes a «Püspöki tükörfürdő» anekdotája. A három püspök: Czékus, Karsay Sándor és Szeberényi Gusztáv, a nyolcvanas években még jó erőben volt együtt Budapesten. Hivatalos dolgaiktól szabadulva egyik napon együtt keresték fel Budán a Ráczfürdőt. Itt a különféle túsokon keresztülmenve végre a jéghideg medencéhez, az úgynevezett jégveremhez értek.

Szeberényi belemártván ujját a hideg vizbe, felszisszent: «Jaj, ez nagyon hideg, ebbe nem lehet belemenni.» Karsay már mind a két tenyerét belemártotta s elkezdte a hideg vizet egész testén szétdörzsölni, azt mondván: «Igy lehet ezen segíteni.»

Ezt látva Czékus felkiált: «Mind nem ér ez semmit, barátim, így kell ezt csinálni!» S ezzel belevetette magát a medencébe, hogy csak úgy felloccsant a hideg víz.

Ez a tükörfürdő híven tükrözteti vissza a három jeles főpásztor jellemét. Czékusról pedig egy jellemző szálló ige is maradt fenn. Akármerre járt, ha gratulált, ha prédikált, ha felköszöntőt mondott gyűlésen vagy lakodalomban, a vége mindig: gyűjtés volt valami egyházi célra. Otthon Rozsnyón, többször ő maga házról-házra járva kereste fel a híveket a Filléregylet, Gyámintézet és más egyletek ügyében. Így keletkezett azután a szálló ige:

«Fizess, vagy fuss,
Itt jön Czékus!»

10. A szórakozott Ballagi Mór.

Az öreg Ballagi Mór jeles professzorról és a két tudós fiáról, Gézáról és Aladárról, több anekdota van forgalomban. Legismertebb az, melyet Mikszáth és Harsányi Zsolt is elmond.

Ballagi Mór idegen helyen egy uri házban volt ebéden. Szokása szerint most is tudományos kérdések forogtak a fejében. Alig lehetett szavát venni. Amint azonban a levest megizleli, azt hiszi otthon van, hirtelen feláll és megszólal:

— A feleségem három napja beteg, ne tessék kérem rossz néven venni, hogy ilyen nagyon rossz a leves.

Czékus Istvánné Bauhofer Vilma, aki Kecskeméten igen jó barátságban élt Ballagiékkal, két másik esetet mond el Ballagiról. Pesten Heckenast könyvkiadónál volt egyszer Ballagi. Valami könyvkiadásról tárgyaltak. Dolgát végezve lesiet a lépcsőn, de eszébe jut még valami, visszarohan, elmondja, amit még akart, az előtte levő kalapot pedig felkapja (holott úgy is fején volt már a kalapja) és szokása szerint sebesen rohan tovább.

A Váczi-utcába érve hangos kiáltást hall messziről: «A kalapomat, a kalapomat!» Az emberek körülnéznek, Ballagi is megáll, látja, hogy kalap van a kezében, majd a fejére tapint, azon is ott a kalap. Erre megfordul, de már ekkor a tulajdonos (Heckenast egy másik vendége) utolérte. És Ballagi a körülállók nagy derültsége között adta át a kalapot és kért bocsánatot. (Prot. Szemle 1909. 26.)

A kilencvenegy éves Torkos László ifjukori emlékeiből.

A jeles költőt, a tudós pedagógust, a Kisfaludy- és Petőfi-társaság tagját, a Luther-társaság tiszteletbeli tagját, a sok szép költemény és egyházi ének íróját evangélikus népünk forró szeretettel zárta szívébe már régóta. De a kilencvenedik évforduló újra elénk idézi pátriárkális nemes alakját. A Luther-Naptár 1925. közölte arcképét dr. Szigethy Lajos szellemes, kedves emlékezésével és ugyanő örökítette meg Torkos Lászlót a «Luther Lelke» III. kötetében is. Porkoláb István is kedves képet fest a költőről a Harangszóban 1922., amint a budai templomban énekli buzgón az általa irt szent éneket. Unokahuga, Pechné Torkos Etelka pedig a miskolci Örömhirben 1929. forró rokoni szeretettel irta le a rózsadombi villában népes családi körben megünnepelt kilencvenéves jubileumot. Az előkelő női tanítványok és a napilapok is hálás, meleg hangon emlékeztek meg Torkos Lászlónak mind a három jubileumáról.

Két folyóirat a költő igen értékes Emlékeiből is közölt már részleteket. És a nemesszívű aggastyán most nekünk is megengedte, hogy belepillantsunk e renkívül érdekes, nagybecsű iratokba. Hetven év előtti időkből idézünk fel néhány adatot.

Első versét Turcsányi Lajos lelkész-tanár halálára irta s a kőszegi templom szószékéről szavalta el. Nyomtatásban is megjelent 1854. a Turcsányi-Albumban. Érettségit 1857. Sopronban tett. Domanovszky Endre tanár volt reá legnagyobb hatással, aki később Pesten az esküvőjére is meghivta Torkost vőfélynek. Még a Bach-korszakban két évig hallgatta Sopronban a theologiát. Vezére volt az ifjúságnak már ekkor is, a Magyar Társaságban ő indította meg a «Hajnal» c. diáklapot.

1859-ben pedig kiment Halléba a Torkos fiúk számára alapított Poldt-féle stipendiummal. Több ifjú theologus volt itt akkor az úgynevezett «hallei magyar frequentia» tagja. Torkos jól érezte magát. Tholuck és Erdmann jeles tanárokat hallgatta. Az egyetemi énekkarban is részt vett. Franz Robert a kiváló dalköltő volt a karmesterük. Hegedűjátékáért pedig a hallei családok is meghivták. Tholuck Ágostonnak a lakásán tartott «misztikus előadásaira» is eljárt s ezek nem is voltak reá hatás nélkül. A jeles tanár Torkost is többször magával vitte hiressé vált sétáira. Tholuck a kertjében külön födött sétapályát építtetett, hogy esőben is elvégezhesse napi sétáját. Tholuck életrajza ennek a sétapályának a képét is közli s Torkos is említi, hogy többször sétált mesterével esőben ez alatt a hires, fedett pálya alatt. Meghivta őt Tholuck többször teára is, amikor felesége is jelenvolt, de gyermekei nem voltak. Nem tudta megérteni Tholuck, hogy miért nem kell a magyaroknak a Pátens. A magyar beszédet is hallani akarván, a «szeretlek» szó hangzását igen keménynek találta.

Halléból többször kirándulást is rendeztek a magyar theologusok. Megnézték Wittenberget, Eislebent, Jenát, Weimart, Lipcsét, Hamburgot sat. Ilyen útjokban találkoztak Zelenka Pállal és a jószívű Győry Vilmossal. 1860-ban újév éjszakáját és napját Torkos két társával Gnadau herrnhuti telepen töltötte és az itt tapasztaltak nagy hatással voltak reájok. Mulatságosabb volt ennél a Helgoland szigetére tett kirándulásuk.

Torkossal együtt több nagyrahivatott theologusunk is volt künn akkor Hallében, így Zsilinszky Mihály, Horváth Sándor, a későbbi budapesti, Thebusz János, a zó-

lyomi, Németh Károly, a veszprémi, majd fehérvári és Petz Ernő a harkai lelkész. Lelkük gyakran hazaszállott, epedve várták a Bach-korszak végét. Mohón olvasták a lapokat s az újonnan jött ifjak is hoztak hireket. Az 1860—61. évi hazai mozgalmak a hallei diákokat is felvillanyozták. Akik még hazulról nem hoztak, azok most Halléban csináltattak magyar nadrágot, attilát, csizmát. Képzelhetni, hogyan sikerült ez a német mesterembereknek. Csizmájokról még a sarkantyú sem hiányzott. «Én télen — irja Torkos — vidrabőr kucsmát s vállra vethető szürke köpönyeget hordtam, megis bámultak a németek.» Visszafordultak és suttogva kérdezték: «Hát ezek vajjon miféleK? Amerikaiak vagy szinészek?» De mikor megtudták, hogy magyarok, akkor elkezdték ők is hangosan Kossuthot éltetni.

Ilyen feltünő magyar ruhában, sarkantyus csizmában jártak akkor is, mikor Torkos több társával Hamburgba és Helgoland szigetére rándult ki. Egy bátor, vidám német hölgyecske a sarkantyukra mutatva meg is kérdezte tőlök: «Hát az urak vajjon lóháton jöttek át a szigetre?» Kossuth fiai bizonyára megfeleltek neki. A hallei hölgyek egyébként nagyon megbecsülték a magyar theologusokat. Gyurátz naplójából olvassuk, hogy a 12 ifjú közül hárman jegyezték el magukat akkor Halléban. A német jómódú uri családok is szinte versenyeztek a magyar ifjakért.

Torkos már mint pesti tanár 1870. temette el édes atyját, Torkos Ferenc állami ügyészt és táblabirót Kőszegen. Anyja Jósa Ludovika volt. Ezután csak husz év mulva jött el ismét Dunántúlra, Tarcsa fürdőre, hogy beteg gyomrát gyógyítsa. Ekkor kereste fel régi barátját és rokonát Stettner Gyula esperest Felsőlövőn. «Elbeszélgettünk a fiatalkori ábrándokról, mikor még azt hitte (Stettner), hogy operáival hirt, dicsőséget fog szerezni.» Ehhez kiegészítésül irja kedves levelében a 83 éves dr. Schneller István egyetemi tanár Torkosnak szintén rokona:

«Kiegészíthetem az inkább csak jelzettet azzal, hogy «A szegény orvos betegei» c. operettnek librettóját Torkos László irta s a zenéjét Stettner Gyula unokatestvérem, lövői pap componálta. Én akkoriban b. Prónay Gábor egyetemes felügyelőnek Gábor fia mellett nevelősködtem. Az opera intendánsa b. Podmaniczky Frigyes volt, a zenei szakférfiú pedig Erkel Ferenc. Jó auspiciumok között nyujtottam be az operett partituráját. Erkel előttem próbálgatta annak egyes részeit, pár nap mulva pedig igen elismerően nyilatkozott: feltétlenül előadjuk.

Büszkén értesítettem Stettnert. A főszerepet Pauliné Markovics Ilka és Kőszegi, illetőleg Purt Károly kitünő basszista, a kőszegi Purt tanítónknak fia (volt soproni theologus) játszotta volna. Mindanynyian kőszegiek. Triumphált tehát a localpatriotismus. Nagy bánatunkra azonban Erkel meghalt (csak visszavonult) s Richter János, e kiváló Wagneriánus jött a helyére. Őt is felkerestem. «E ganz nette Gschicht — mondta Richter — aber jetzt sein mer beim Wagner.» Így egyelőre le kellett mondani az operett előadásáról. Elkerültem Budapestről s így nem járhattam a dolog után.»

Ime 83 éves tudósunk memoriája így egészíti ki a 91 évesét. Torkos «Emlékei» rendkívül gazdagok az irót és korát jellemző feljegyzésekben. Megismerjük közelről a fővárosi tanárember nehéz küzdelmeit, a közélet és irodalom kiváló alakjait, az előkelő nőtanítványok hosszú sorát. Beletekinthetünk a költő lelki műhelyébe, megismerjük műveinek keletkezését, alapeszméjét, célját. Nagyon értékesek a pesti Nőképzőről, a Veres Pálnéról és lányáról, Rudnaynéról szóló adatok, akiknek Torkos belső bizalmi embere volt.

Tarcsán Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona tüntette ki barátságával, Rátótra a kastélyába is meghivta. Megható, szinte megrázó fejezet a «Legfájdalmasabb emlékeim», melyben áldott emlékű feleségének betegségét, halálát és tőle való bucsuzását irja le. Wilfinger Emilia volt a költő hitvese, a Dunagőzhajózási igazgató leánya. Ősei szintén ároni házból valók. (Wilfinger Ernő János soproni lelkész volt, ki a dunántúli ev. püspökök életrajzát irta meg Sopron 1796).

Nehéz a nagybecsű iratcsomóból kiválogatni, hogy melyik részlet szebb és érdekesebb. Hálás köszönet az agg költőnek, hogy gazdag, nemes lelki világába bepillantani engedett.

Dr. Payr Sándor.

Tükörképek az elmult év történetéből.

I. Horthy Miklós tíz éves kormányzóságának emlékünnepe 1930 márc. 1-én.

Amikor 1920 márc. 1-én a nemzetgyűlés Horthy Miklóst kormányzóvá választotta, a világháborúban megcsonkított, a kommunizmustól és román rablóhadjárattól megalázott magyar nemzet támolyogva, tanácstalanul kereste a szörnyű bukásból kivezető utat. Most, amikor tíz évnek távolából tekintünk vissza az elmúlt időre, meg tudjuk itélni Horthy Miklós kormányzóvá való választásának jelentőségét. Az általános csüggedés, reménytelenség közepette, ő képviselte a rendületlen *hitet* nemzetének jövőben, — a zűrzavaros rendezetlen állapotok közepette az ő kemény férfikezéhez fűződött a *rend* fogalma; — amikor mindenki már csak magára gondolt s önző haszonvágy és kicsinyes torzsalkodás és meglazult kötelességtudat uralkodott a tespedő társadalomban, ő adott példát az *önzetlen munkásságra* és az önmagát legyőző *fegyelmezett kötelességérzetre*. Horthy Miklós nemzetéért dobogó szíve és erős keze a tanácstalan nemzetet felrázta, új munkára serkentette és a jobb jövő hitét keltette fel benne. Tíz év multával így emelkedik ki Horthy Miklós történeti jelentősége, s bár minden ünneplést elhárított magától, — a nemzet szívből jövő lelkesedéssel ülte meg 1930 március elsejét. Szilágyi Mihály, Hunyadi János, Kossuth Lajos után Horthy Miklós Magyarország negyedik kormányzója.

II. Anyagi és erkölcsi válság: Tiszarév.

Nagyon sokat halljuk és olvassuk azokat a panaszokat, amelyek feltörnek a lelkekből az anyagi nyomorúság miatt. Nem csak nálunk hangzanak fel; általános csapása ez a háborútól tönkretett Európának. A gyáripar pang, a gazdasági termények nehezen értékesíthetők, egyes európai ipari államokban, mint pl. Angliában óriási a munkanélküliek száma. Ez az anyagi válság mindenesetre súlyos teherpróbája a mai nemzedéknek, s óhajtandó, hogy mielőbb eljussunk oda, hogy tisztes munka után tisztes megélhetés járjon mindenkinek. Ez az anyagi válság azonban párhuzamosan fut az erkölcsi válsággal ennek a nemzedéknek életében, s ez az utóbbi, az erkölcsi válság, az erkölcsi süllyedés még megdöbbentőbb. *Az anyagi válságos helyzetből felvergődhetünk, de ha a nemzet erkölcsi világa dől romba, — ha isten, haza, tiszta családi élet, becsület csak szólamokká lesznek, akkor elveszünk.* Ennek az erkölcsi süllyedésnek egy kelevénye fakadt fel Tiszarévben. Világszerte hirhedt lett ennek a színmagyar vidéken levő falunak neve. Orcapirulással gondolhatunk csak arra, ami ott történt. Egész sorozata a gyilkosságoknak, amelyek a vezető emberek hanyagsága, nemtörődömsége miatt éveken keresztül felfedezetlenül maradtak. Anya megmérgezte a fiát, feleség az urát, gyermek az anyját! És itt nem volt szó anyagi válságról, szegénységről, nyomorról; nem menti a rémséges tetteket a kenyéréhség. Itt az erkölcsi süllyedésnek elképesztő mélységével, azt lehet mondani az erkölcsi érzéknek teljes megszűnésével állunk szembe! Ezeknek az emberállatoknak lelkéből kiveszett az anyai szeretet, a gyermeki hála, a testvéri indulat, kiveszett a lelkiismeret, ezekben csak az ösztönök uralkodtak. S ami különös mértékben döbbenetes, nem *egy* ilyen ember akadt, — mert sajnos ilyen elszórtan lesz mindig, — de itt egy egész falu, egész környék erkölcse rothadt meg. Ezt sem állam, sem egyház, sem társadalom nem nézheti összetett kézzel. *Hadat kel üzenni a «Bűn»-nek, ki kell irtani az emberek lelkéből mind azt, ami bűnre vezet: a vagyonéhséget, szereleméhséget, a divathajszolást, nagyravágyást,* — amelyek egyik helyen az egyke nyavalyájával pusztítják a nemzet testét, a másik helyen gyilkosságra vetemednek. Hogyan üzenjünk harcot a bűnnek, — hol fogjuk meg az emberi lelket? A szegedi törvényszék elnöke a bűnper tárgyalásán minden egyes vádlotthoz ezt a kérdést intézte: